

af **Birgit Dilling Jandorf**

Dansk videncenter for ordblindhed.

Indhold:

1. Resumé

2. Præsentation af udviklingsprojektet "Det går bedre med"

- baggrund for projektet
- styregruppen arbejder og finder penge
- formål

3. Beskrivelse af projektføreløbet

4. Beskrivelse af projektsresultater

- Deltagere
- Efterskolernes projekter i udviklingsprojektet
- Skolekom
- Lærernes vurdering af elevernes udvikling og resultater:

5. Konklusion og fremtiden

Bilagsliste

Bilagene findes p.t. kun i den trykte rapport

- 1. Ansøgning om udviklingsprojekt til FFUE**
- 2. Program for første kursusforløb**
- 3. Program for andet kursusforløb**
- 4. Deltageroversigt**
- 5. Spørgsmål til evaluering af projektføreløbet**
- 6. Projektbeskrivelser fra de deltagende efterskoler**

1. Resumé

Der findes mange hjælpemidler, som på forskellige måder kan gøre tilværelsen lettere for unge ordblinde: talesyntese som læser teksten op fra skærmen, stavekontroller og prædiktionsprogrammer, oversættelsespenne, digitale ordbøger og opslagsværker med mere. Udviklingen går hurtigt, og udfordringen ligger i at forstå, hvilke hjælpemidler som passer til hvem, og hvordan de skal integreres i en pædagogisk læreproces. Det er vigtigt at opsamle disse erfaringer. Nærværende rapport samler de erfaringer, der er gjort henover ½ år i et udviklingsprojekt med 14 af landets 20 efterskoler for ordblinde (www.ordblindeefterskolerne.dk).

Rapporten indeholder en præsentation af projektet og de udviklingsprojekter, som de enkelte efterskoler har kastet sig over og beskriver deres erfaringer med kompensatoriske hjælpemidler inden for skrivning, stavning og læsning.

En efterskole kan fortælle, at en ung ordblind elev ankom til sin efterskole med en itrygsæk. Den havde han sådan set haft længe, men der skulle gå ½ år, før han fik udbytte af den. Denne erfaring er desværre ikke enestående. Alle erfaringer med kompensatoriske hjælpemidler viser, at resultaterne afhænger af omgivelsernes indstilling. Det gælder også for dette udviklingsprojekt.

Resultaterne viser, at de fleste efterskoler har foretaget en stor satsning på kompensatoriske hjælpemidler og på opkvalificering af elever og lærere. Mange af de deltagende efterskolelærere har oplevet, at it udfordrer efterskolernes traditionelle måde at arbejde på, og derfor er der blevet stillet krav om behørig argumentation og dokumentation.

For kompensatoriske hjælpemidler er meget andet end teknik. Det er nødvendigt at finde ud af, hvilken viden og hvilke forudsætninger, som lærere og elever skal besidde, for at hjælpemidlerne bliver en succes. Der er indhentet værdifulde erfaringer om den undervisning, de strategier og metoder, som kan overbevise ordblinde elever om hjælpemidlernes relevans - også i forbindelse med deres kommende uddannelsesforløb. Og så har efterskolerne erfaret, at de tekniske løsninger og supportbehovet kræver langt flere resurser, end man havde forestillet sig.

Hvis ordblinde elever virkelig skal lære at få glæde af hjælpemidlerne, forudsætter det en enkel og velovervejet undervisning, der kan forklare hvorfor og hvordan de virker. Undervisningen skal give eleven lyst til selv at eksperimentere med hjælpemidlerne, så de efterhånden bliver uafhængige og selvhjulpne. Flere lærerne fortæller, at det ofte skal være individuelt tilpasset undervisning, og at det kun lykkes, hvis man har it - kompetence på et højt niveau.

Endelig udtrykker efterskolelærerne stor tilfredshed ved at have mødt kolleger fra andre efterskoler i dette udviklingsprojekt. "Det har været godt at mødes til en god dialog og udveksling, hvor man kunne betragte hinanden som kolleger og ikke som konkurrenter."

Projektet har igangsat en væsentlig diskussion om, hvad og hvordan ordblinde elever lærer at lære med

kompensatoriske hjælpemidler. Og rapporten kan konkludere, at det går bedre med!

2. Præsentation af udviklingsprojektet "Det går bedre med"

Baggrund for projektet:

De senere års kraftige udvikling i antallet af specialefterskoler - især efterskoler for elever med læse- og stavevanskeligheder - har medført et stigende fokus på at sikre synlige effekter af disse efterskoleers indsats. Mange forældre og kommuner efterspørger svar og løsninger på, hvad der virker for ordblinde elever, og hvordan man sikrer, at efterskolelærerne på området har tilstrækkelige forudsætninger for at give ordblinde elever optimal undervisning - herunder it-kvalifikationer.

"Sørg for at følge med og tage nye chancer, for der er risiko for, at I drukner i jeres egen succes."

Dette udsagn blev i grunden forløber for det udviklingsprojekt, som nærværende rapport beskæftiger sig med. På baggrund af et foredrag for forstanderne af landets ordblindeefterskoler blev der efterlyst ideer til forsknings- og udviklingsprojekter, der kunne gennemføres på landets ordblindeefterskoler. Det var centralt, om efterskolerne i fællesskab kunne bidrage med et tæt og godt samarbejde om et konkret projekt.

Oplægget pegede på flere forskellige projekter bl.a. en efterundersøgelse, der så på, hvor efterskoleeleverne går hen efter deres efterskoleophold. Et andet projekt drejede sig om at klæde både efterskolelærere og elever bedre på med viden om de særlige hjælpemidler, som ordblinde elever har gavn af.

Efter oplægget gik efterskoleforstanderne i tænkeboks og i løbet af kort tid havde de fleste efterskoleforstandere besluttet sig for, at man skulle arbejde videre med et udviklingsprojekt om it, for det var et faktum, at mange elever og lærere på efterskoler for ordblinde endnu ikke i tilstrækkeligt omfang havde integreret it i undervisningen. Det gælder både antallet af computere, adgang til internettet og anvendelse af it-hjælpemidler til ordblinde.

Der blev nedsat en styregruppe, der hurtigst muligt fik til opdrag at stille et forslag til et udviklingsprojekt med handlingsplan og budget, så efterskolerne havde noget mere konkret at forholde sig til.

Styregruppen arbejder og finder penge:

Styregruppen blev sammensat af Hjælpemiddelinstittet ved konsulent Erik Arendal. Vrigsted efterskole ved forstander Kirsten Weile. Gylling Efterskole ved forstander Bent Jacobsen og Videnscentret for ordblinde ved Birgit Dilling Jandorf.

Styregruppen mødtes første gang den 12. juni 2001, hvor indholdet af et mere konkret projekt tog form. Efter det andet møde i styregruppen den 30. oktober forelå der et udkast til en projektbeskrivelse, men der skulle fem tilrettede versioner til, før projektbeskrivelsen blev rundsendt til alle de interesserede forstandere på ordblindeefterskolerne.

Projektet havde i slutningen af november 2001 titlen 'It på efterskoler for ordblinde', og det bestod af et kursusforløb og et udviklingsprojekt. Forslaget affødte naturligvis en del spørgsmål, som bl.a.. drejede sig om en vurdering af hvor mange lærertimer efterskolerne skulle afsætte.

Dernæst fulgte en ufrivillig pause i styregruppens arbejde på grund af en langtidssygemelding. Først den 14. maj var der igen livlig aktivitet i projektet. Undervisningsministeriets konsulenter blev kontaktet for at høre, om de havde mulighed for at støtte projektet, men der blev meldt om udgiftsstop. I stedet blev vi henvist til Foreningen af Frie Ungdoms- og Efterskoler (FFUE), som blev kontaktet den 4. juni 2002.

Sophus Bang Nielsen fra Efterskolernes Sekretariat gav os nogle værdifulde kommentarer til vores ansøgning og projektbeskrivelse. Det ville således være hensigtsmæssigt med en opdeling af ansøgningen, så vi både fremsendte en ansøgning om tilskud til kurset og en ansøgning om tilskud til udviklingsprojektet.

Ansøgningen blev revideret, så der nu forelå to ansøgninger til henholdsvis kursus- og udviklingsprojekt. Desuden indeholdt den endelige version af ansøgningen en præcisering af de krav om programmer, som de enkelte efterskoler skulle sørge for at indkøbe.

Ansøgningen blev udsendt til de interesserede forstandere og til Sophus Bang Nielsen, som sørgede for at viderebringe ansøgningen til det pædagogiske udvalg i FFUE.

Den endelige titel på udviklingsprojektet blev: "Det går bedre med!"

(Bilag 1: Ansøgning om udviklingsprojekt).

Både kursus- og udviklingsprojektet fik den endelige blåstempling den 5. august 2002.. hvor det pædagogiske udvalg i FFUE bevilgede midler til to kursusforløb og et udviklingsprojekt.

Formål:

Projektet skulle styrke efterskolelæreres kompetence til at anvende og integrere de særlige hjælpemidler for ordblinde i deres undervisning. Denne kompetence skulle opnås via kursusforløb og igangsætning af projektarbejde på egen efterskole.

Derfor var det også formålet, at man via de lokale efterskoleprojekter kunne give udvalgte ordblinde elever erfaringer med at anvende og integrere it i deres undervisning og i deres liv i øvrigt.

For at samle erfaringerne i de forskellige efterskoleprojekter, skulle der ligeledes gøres erfaringer med at etablere et forpligtende it-forum for de deltagende projektlærere, og endeligt skulle projektet vurdere nytten af udviklingsprojektet og udbrede erfaringerne i et større fora.

3. Beskrivelse af projektførelsen:

Udviklingsprojektet har fulgt den projektplan. der blev opstillet ved dets opstartsfasen, og de enkelte

delfaser er gennemført uden tidsmæssige afvigelser (Bilag 1).

Projektet begyndte med tre intensive kursusdage på Gylling efterskole den 7.- 9. oktober 2002 (Bilag 2: Program for første kursusforløb).

Den tidligere gymnastiksal blev hurtigt omdannet til et sydende laboratorium med engagerede deltagere, som kunne få en hvilken som helst computer-cafe til at sukke af misundelse. Kurset omfattede en præsentation af it-rygsækken med gennemgang af de oplagte pædagogiske muligheder i brugen af it-baserede hjælpemidler.

Oplæg fra fagfolk og ordblinde under uddannelse bidrog med deres erfaringer, som daglige brugere af it-rygsækken. Der var ligeledes et fagligt indlæg om læseforståelse. På den sidste dag blev e-konference-systemet i Skolekom præsenteret, og projektlærerne blev tilknyttet med opfordringer til at anvende systemet jævnlige.

Efter det første kursusforløb fulgte ca. ½års projektarbejde med fordybelse i selvvalgte projekter, så kursets indhold kunne gøres anvendeligt i forhold til efterskolelærernes hverdag og give dem lejlighed til at afprøve it-programmerne og observere deres vante praksis med nye øjne. På den måde skulle projekterne kunne bruges til at optimere eller justere på allerede indarbejdede rutiner, eller på udvikling af helt nye tiltag i forhold til efterskoleelever med læse- og stavevanskeligheder.

Deltagerne skulle løbende udveksle erfaringer, lægge spørgsmål og diskutere på Skolekom.

I det næste kursusforløb (Bilag 2: Program for andet kursusforløb) videregav projektlærerne deres erfaringer, så alle i projektet fik udbytte af de opsamlede erfaringer. På kurset enedes man om at søge midler til endnu en kursusdag, så projektlærerne ville få lejlighed til at samle op på den seneste udvikling i deres projektarbejde og på de pædagogiske problemstillinger, som projektet måtte have affødt. Kurset skulle så tilrettelægges ud fra de konkrete spørgsmål og generelle pædagogiske problemstillinger, som projektlærerne havde samlet i løbet af den seneste projektperiode.

4. Beskrivelse af projektræsultater

Efterskoler, lærere, elever og udstyr:

I alt 14 efterskoler for ordblinde har deltaget i kursus- og udviklingsprojektet (Bilag 4: Deltageroversigt), men desværre kunne en enkelt efterskole ikke aflevere evalueringsskemaet, fordi den pågældende projektefterskolelærer skiftede job.

Projektbeskrivelsen opstillede en række forudsætninger for deltagelse i udviklingsprojektet, som de fleste af efterskolerne har efterlevet. Således har næsten alle efterskoler været repræsenteret af gennemsnitligt 2-3 lærere, som har anvendt it i undervisningen og som informationssøgning og kommunikationsværktøj. Men der var spredning i antallet, således var Nørbæk og Sjørringvold efterskole repræsenteret af en enkelt lærer, mens Farsø efterskole har deltaget med 8 lærere. I alt 22 lærere har været involveret i projektet.

Det fremgår af evalueringsskemaerne, at mange elever har været involveret i forskellige it-projekter på efterskolerne. Men der er betydelig variation i antallet af elever, således har en efterskole stillet skarpt på to elevers udnyttelse af it, mens en anden efterskole har lavet en strategi for samtlige elever og lærere på skolen.

De deltagende efterskoler skulle som forudsætning for deltagelse i projektet anskaffe to bærbare computere med it-rygsække og stille fire stationære pc'ere til rådighed for projektet. Denne forudsætning blev opfyldt for langt de fleste efterskoler i løbet af projektperioden. Men igen var der efterskoler, der markerede sig. Farsø efterskole er den efterskole, der mest tydeligt har investeret resurser i form af hardware, software og opkvalificering af medarbejdere.

"Vi har bestræbt os på, at inddrage it som en naturlig del af den samlede undervisning. Det vil sige, at computerne er til rådighed på samme måde, som man har papir og blyant til rådighed. Målet har været at give eleverne en oplevelse af, at computeren er et spændende, godt og nyttigt redskab".

Tæller man den samlede maskinpark op, så råder de 14 efterskoler i dag over mindst følgende udstyr:

Hardware:

Software: Office. Skoleaftale 1, ViTal, ViseOrd, CD-ord 3, Iris Ordbank, Andet: Læsepenne, hovedtelefoner, højttalere, scannere.

Efterskolernes projekter i udviklingsprojektet:

Resultaterne af efterskolernes projekter er sammenfattet på baggrund af lærernes præsentationer på 2. kursusgang, indlæg på skolekom og efterskolelærernes besvarelse af et selvevalueringsskema, der blev udarbejdet af styregruppen.

Generelt viser resultaterne af efterskolelærernes projektgennemgang meget forskellige muligheder på efterskolerne på grund af forhold som ledelse, kvalifikationer og økonomi.

Desuden varierer projektbeskrivelserne betydeligt i omfang, abstraktionsgrad og udbytte. Nogle efterskoler har betragtet udviklingsprojektet som en mulighed for at afklare, hvilken it-strategi skolen skulle satse på i fremtiden. Andre efterskoler har formuleret mindre projekter, hvor formålet har været afprøvning og eksperimenteren med forskellige hjælpemidler.

Alle efterskoler har været optaget af søgning af fondsmidler, indkøb og installation af hardware og software og med opkvalificering af elever og lærere. Alle er enige om, at det stiller krav om indgående diskussioner med ledelse og kolleger om, hvordan det skal prioriteres.

Det betyder omstilling og tid, og at man ser på det nye praksis med nye øjne.

Alle efterskolelærere har undervist elever og andre lærere i selve programmerne, men flere anfører, at det først er nu, at de selv og eleverne har så meget rutine i programmernes funktion og anvendelse, at de og eleverne kan overveje, hvordan programmerne tilpasses individuelt, så kompensation og tilgængelighed bliver optimal.

På de fleste efterskoler er hjælpemidlerne primært introduceret i elevernes danskundervisning, men på nogle efterskoler anvendes hjælpemidlerne i alle fag fx samfundsfag, matematik og engelsk. Hjælpemidlerne er typisk anvendt til indscanning af tekster, aktivering af talesyntese ved læsning, stavning og skrivning og anvendelse af prædiktionsprogrammer og staveprogrammer i forhold til at støtte elevernes skriftsproglige proces.

Nogle efterskoler har oplevet forskellige barrierer i udviklingsprojektet bl.a. på grund af manglende teknisk ekspertise, så der opstod udfordringer med "program-salat".

Men efterskoler med opbakning fra den it - ansvarlige på skolen har ikke oplevet de samme udfordringer.

Det har haft den betydning, at nogle måtte investere tid og kræfter i at opkvalificere egne medarbejdere, så de tekniske problemer kunne løses.

Skolekom

For at styrke erfaringsudvekslingen blandt de deltagende projektlærere blev der etableret en lukket konference på Skolekom efter 1. kursusforløb. Det er blevet til i alt 164 meddelelser og indlæg på Skolekom i perioden den 8. oktober 2002 - 1. august 2003.

Indlæggene har drejet sig om nyhedsstof fx da den gratis fjernbetjente talesyntese www.adgangforalle.dk blev tilgængelig, der har været spørgsmål om litteraturreferencer, prøveformer, udvekslinger om specifikke træningsprogrammer og oplæg til projektbeskrivelser. I konferencen er der også fire undermapper: en adresseliste, vejledninger, digitale tekster og præsentationer.

Den første undermappe indeholder blot en opdateret deltagerliste for projektet. Vejledningsmappen indeholder syv manualer. Der er tale om "kørevejledninger" til elever og lærere. Der er fx en visuel vejledning til skolekom, der trin for trin beskriver, hvordan man kommer på skolekom og udformer et resume. En anden visuel vejledning guider en igennem en scanning med billede og tekst.

Undermappen med digitale tekster indeholder 48 indscannede tekster - til enkelte af teksterne er der ligeledes givet forslag til efterfølgende forståelsesspørgsmål. Der er tale om skønlitterære tekster - primært i eventyrgeren. På den måde har projektdeltagerne givet hinanden indblik i tekstforslag til primært danskundervisningen. Det kunne have været interessant at se faglige tekster indscannet og bearbejdet med forslag til aktiviteter. Men det kan stadig nås.

Generelt har efterskolelærere vurderet, at konferencen på skolekom har været nyttig, men der er stor forskel på, hvor meget tid man har anvendt i dagligdagen. Nogle mener, at "ansigt til ansigt" kommunikationen på de to kurser har givet bedre og mere brugbar udveksling.

Den sidste undermappe består af power-pointpræsentationer af oplægsholdernes foredrag ved de to kursusforløb.

Lærernes vurdering af elevernes udvikling og resultater:

I forhold til elevernes udbytte af it - hjælpemidlerne, fastslår de fleste efterskolelærere, at eleverne i langt højere grad kan læse alderssvarende tekster ved hjælp af talesyntese.

En elev udbryder: "Det er fedt at få et nyt redskab til at kunne læse tekster, som alle mine kammerater også læser."

En lærer skriver: "at se lyset i øjnene på eleven - endelig er der noget. der virker."

Nogle mener, at eleverne udarbejder mere præcise skriftsproglige produkter, og bliver mere motiverede for at skrive.

Der hersker dog nogen uenighed om, hvilke elever der profiterer mest af hvilke programmer. Nogle hævder, at de svageste elever får mindst udbytte af hjælpemidlerne, mens andre hævder, at denne gruppe får størst glæde af fx talesyntesen. Årsagerne til dette er ikke klarlagt, for projektbeskrivelserne indeholder ikke en nærmere præcisering af, hvad der karakteriserer de svageste elever.

Flere efterskolelærere har erfaret, at eleverne lærer meget af at anvende præsentationsprogrammet PowerPoint, når de skal skrive projektopgaven.

"Jeg får bedre struktur på stoffet på den måde, hvor jeg kan kombinere både lyd, billeder og tekst."

Nogle lærere bemærker, at elevernes selvtillid og uafhængighed er blevet bedre af at lære, at det handler om at forstå indholdet i en tekst og ikke kun om at se på ordene og gætte på, hvad der står - uden at man får mening ud af stoffet.

Men der er også erfaringer om, at integrationen af hjælpemidlerne hurtigt kan blive til en dårlig erfaring,

når teknikken ikke er på plads.

Noget om elevernes strategier i arbejdet med hjælpemidlerne: "Det er svært at fastholde elevernes brug af ordprædiktionsprogrammerne. Forlyd, vokaltrappen, morfemstrategien, opdeling i stavelser, gæt, prøve sig frem, at lytte efterfølgende (skal udbygges).

Lærernes vurdering af egne projekter:

Nogle lærere udtrykker det på denne måde: "Projektet er jo langt fra afsluttet, det skal videreudvikles. Vi vil fx arbejde på at lade alle nye lærere deltage i et specialpædagogisk it-kursus"., andre siger: "Vi er på rette vej, men endnu ikke nået i mål".

De fleste lærere er dog enige om, at det er vigtigt at udvikle god undervisning med it. Alle har oplevet, at de skal argumentere grundigt for hjælpemidlernes anvendelighed i forhold til elever, forældre og lærere. "Det skal da ikke fylde alt", er et af de tilbagevendende udsagn. Det er ligeledes en generel erfaring fra projektet, "at enkle og gennemtænkte instruktioner er meget vigtige i forhold til elevernes anvendelse af programmerne."

De fleste projektlærere har formidlet deres it-viden internt på skolerne på pædagogiske dage, så der er sket en opkvalificering af deres kolleger. Men projekterne har også haft den effekt, at forældrene er begyndt at få råd fra projektlærerne om, hvilke maskiner de skal indkøbe, og hvordan de skal ekviperes i øvrigt, så eleven får glæde af udstyret, når de er hjemme igen.

Eleverne har fået en væsentlig større fortrolighed med it og dermed en større tro på at de kan gennemføre en ungdomsuddannelse på lige god med normalt læsende.

Nogle efterskoler har allerede revideret deres hjemmesider, så de i højere grad afspejler det it-niveau, som efterskolen kan tilbyde nye elever, og flere efterskoler har investeret betydelige resurser i indkøb af bærbare pc'ere, trådløse netværk og interne it-kurser til skolens lærere.

5. Konklusion og fremtiden:

Der var engang, da vi råbte halleluja for computerne. Den tid er forbi. I stedet vokser en stadig mere eftertænsom og vidende diskussion frem. Dette projekt har vist, at efterskolelærerne har indset, at påstande om "at når eleverne får it, så løses alle deres læse- og stavevanskeligheder" eller "at for stor fokus på it vil sprænge efterskolen indefra" ikke hjælper dem det mindste i den pædagogiske hverdag. Der er snarere behov for at besvare spørgsmål som:

- hvordan går det til, når eleverne lærer at lære med dette nye redskab?

- hvornår er det, at hjælpemidlerne bidrager til at udvikle undervisning og læring?

Ingen af de deltagende efterskolelærere er i tvivl om, at it udfordrer efterskolernes traditionelle måde at arbejde på, og der bliver stillet krav om behørig argumentation og dokumentation "for it skal vel ikke fylde det hele".

Formålene med dette projekt var at opkvalificere lærere og elever på efterskoler på ordblinde, og der har været en livlig aktivitet på efterskolerne for at opfylde dette formål. Det ser ud til, at processen er i fuld gang. For en efterskole som vil satse på it til ordblinde elever gælder det om at lægge en strategi, så såvel udgifterne til indkøb af programmer, uddannelse og support findes i budgettet.

Projektets erfaringer viser, at man skal gøre sig nøje overvejelser om lærernes og elevernes forudsætningsniveau, om hvordan undervisningen i hjælpemidler tilrettelægges og integreres, om selve teknikken bag hjælpemidlerne om den support, som lærerne har behov for, når teknikken bryder sammen.

Dette udviklingsprojekt stiller også nye spørgsmål. som det kunne være interessant at følge op på. Spørgsmål set i et lærerperspektiv og et elevperspektiv. Hvordan arbejder efterskolelærere med it i deres undervisning? Hvad styrer deres handlinger? Hvordan forandres deres undervisning, når teknikken kommer ind i undervisningen? Hvordan reflekterer de over sig selv, deres undervisning og det almene efterskolearbejde med hensyn til de kompensatoriske hjælpemidler?

Det kunne ligeledes være interessant at få mere detaljeret kendskab til den effekt og de konsekvenser af den it-satsning, som efterskolerne har iværksat. Hvordan går det fx de efterskoleelever, som er klædt på med de kompensatoriske hjælpemidler? Klarer de sig bedre i deres kommende uddannelsesforløb eller på jobbet?

Den korte horisont på nærværende udviklingsprojekt er en aftale om at mødes på endnu en kursusdag i november 2003, men der er også enighed om at skaffe midler til at holde en konference i 2004 om it og ordblindhed med særlig vægt på erfaringerne fra dette projekt.

Bearbejdet fra rapport af Birgit Dilling Jandorf DVO